

Zərifə Əliyeva - 100

Dünyada ən qiymətli nemət sağlamlıqdır deyirlər!

Və bəzən biz bunu sağlamlığımızı itirdikdən sonra dərinəndə dərk edirik.

El-oba, xalq üçün gərəkliləri insanları da belədir! Onları itirdikdən sonra yerləri boş qalır, gözlərimiz daim axtarı-arayır...

Akademik Zərifə xanım Əliyeva xalqımızın qəlbində özünə yurd salmış gərəkliləri, fədakar, həm də təvazökar insanlardandır.

Ömrünü-gününi təkə ailəsinə, övladlarına deyil, həm də insanların sağlamlığına həsr etmişdir.

İnsanların gözüne nur, ürəklərə işıq bəxş edərdir... Bir alim kimi daim arayıb-axtarmış, Azərbaycan üçün xarakterik sayılan göz xəstəliklərinin müalicəsi üçün uzun illər tədqiqatlar aparmış, üsul və vasitələr tapmışdır.

Zərifə xanım Əliyevanın həm də özünəməxsus həkim fəlsəfəsi, xəstələrə yanaşma metodu, prinsipləri olmuşdur.

Bütün bunları o, qələmə aldığı "Yüksək əqidə" kitabında həssaslıqla əks etdirmişdir.

Dövlət başçısı cənab İlham Əliyevin sərəncamı ilə bu il həm də akademik Zərifə xanım Əliyevanın yüz illik yubileyi qeyd olunacaqdır.

Şanlı yubiley arafəsində akademik Zərifə xanım Əliyevanın "Yüksək əqidə" (həkimlik etikası, həkimin ürayininin və fikirlərinin paklığı) kitabından parçaları dərc edilir, onun əziz və unudulmaz xatirəsinə ehtiramla anırıq.

Burada ruhani doktrinalarla yanaşı, müasir fənlər (elm sahələri) - astronomiya, riyaziyyat, məntiq, fəlsəfə, təbabət elmləri öyrənilirdi. Bu işə Azərbaycanda təhsilin və xüsusilə elmin inkişafında çox böyük əhəmiyyət kəsb edirdi.

Belə ki, artıq XII əsrdə Azərbaycanda əsl tibb məktəbi yarandı. Burada bütün Şərqi Məşhur olan həkim və əcazçı Ömər Osman oğlu çox fəal tibb kadrları hazırlayırdı. Ömər Osman oğlu və onun yetirmələri bitkilərin müalicəvi xüsusiyyətləri sahəsində də çox işlər görürdülər. Onlar çoxsaylı elmi işlərində müalicəvi otların tibbi təcrübədə işlənməsi haqqında geniş yazırdılar.

Ömər Osman oğlu dərin biliyə malik idi. O, Loğmanın elan etdiyi əxlaqi prinsipləri yaxşı bilirdi, onun sadıq tərəfdarı qalmaqla öz həyatını təhlükə altına atmaqdan qorxmıyaraq, öz tələbələrini öyrətdirdi ki, həkimlik fəaliyyəti insana məhəbbət üzərində qurulub. Onun həkimlərlə olan tələbi hətta dərin kök salmış adətlərin əksinə olaraq belə idi: "Öz qan düşməninə belə üz döndərmə. Onu müalicə edib sağalt".

Ömər Osman oğlunun gözəl ənənələrini davam etdirən qohumu, məşhur şair Xaqani belə yazırdı: "Əgər son istəyirənsə ürayin güzgü təmizliyində olsun, on amili: aq-gözlüyü, riyakarlığı, paxıllığı, pis söz danışmağı, qəzəbi, loğçalığı, qanunları pozmağı, ikiüzlülüğü, düşmənçiliyi və yalanı oradan at".

Azərbaycanın dahi şairi və müfəkkiri, öz dövrünün ən görkəmli, inkişaf etmiş, öncül insanlarından olan Nizami, təbabəti və həkim ixtisasını çox yüksək qiymətləndirirdi. O, özünün ölməz "Leyli və Məcnun" əsərində belə yazır: "İki elmin göbündə atır var Və bu ya zahid, ya da ki, həkimdir."

Nizami yaradıcılığında Azərbaycan xalq təbabətində istifadə olunan bir sıra üsullara qiymət verilir. Eyni zamanda bu gün də əhəmiyyətini itirməyən qida gigiyenasına aid göstərişlərə də rast gəlirik.

XIII əsrin axırlarında Nəsimidən Əhməd Naxçıvani əfsanəvi təxəllüsü "Loğman" hesab edilən İbn-Sinanın yaradıcılığına izahatlar yazıb. Bu, Azərbaycanda progressiv həkim müalicə üsullarının və təbabətə nəzəri baxışların inkişafına ciddi tökan verib.

Çox az adama məlumdur ki, hələ XIV əsrdə Azərbaycanda "Dər-əş-Səfa" Universiteti Sağaltma evi kimi müvəffəqiyyətlə fəaliyyət göstərirdi. Burada 5-7 min tələbə təhsil alırdı. Universitetdə iki yüzə yaxın görkəmli azərbaycanlı alim və müəllimləri mühazirə oxuyurdular. Buraya böyük həvəslə İrandan və Hindistandan, Çindən və Suriyadan, Misirdən və Orta Asiyadan alimlər gəlirdilər. Azərbaycanın qədim paytaxtı xarici alimləri təkə öz zənginliyi və var-dövləti ilə deyil, eyni zamanda məhsuldar, səmərəli elmi işlər aparmaq imkanı ilə cəlb edirdi. "Dər-əş-Səfa" geniş elm, təhsil və tibbi şəbəkəyə malik idi. Eyni zamanda möhtəşəm rəsədxanaları özündə cəm etmişdi.

Əvvəlki qəzetin 29 mart və 4 aprel saylarında

Akademik Zərifə xanım Əliyeva

Yüksək əqidə

(Həkimlik etikası, həkimin ürayininin və fikirlərinin paklığı)

Onun kitabxanasının rəflərində 60 minə qədər çox qiymətli əlyazması qorunurdu.

XIX əsrin əvvəllərində bizim diyar - Azərbaycan tez-tez böyük hücumlara, talanlara, qarətlərə məruz qalırdı. 1813-cü ildə Azərbaycan şimal qonşusu olan Rusiyanın tərkibinə daxil oldu.

XIX əsrin görkəmli filosofu, müfəkkiri, dramaturqu M.F.Axundov yazır ki, rus dövlətinin himayəsinə keçdikdən sonra ardi-arası kəsilməyən hücumlardan və talanlardan nəhayət rahatlıq əldə edə bildik.

Dünyanın progressiv mədəniyyətinə qoşulmaq Azərbaycan xalqının taleyində, onun mədəniyyətinin və xüsusilə çox vacib olan səhiyyə və tibb sahəsinin inkişafında mühüm tarixi rol oynadı.

Azərbaycan Rusiyanın tərkibinə daxil olmasından əvvəl əhəliyyə tibbi yardımını, əsasən, müxtəlif şərqi ölkə mədrəsələrində "təhsil" almış təbabətin əsasını təşkil edən insan anatomiyası və fiziologiyasından xəbəri olmayan, heç bir biliyə malik olmayan primitiv hazırlıq keçmiş təbiblər göstərirdi. Stasionar və ambulator tibbi müəssisələr yox idi. Hətta bir çox xəstəliklər haqqında təsəvvürü belə olmayan, lakin xəstə insanları soymaq bacarığına malik olan savadsız təbiblər də çatışmırdı. Tibbi yardım, əsasən, ara adamların, falçıların, cadugörələrin, ruhanilərin, yəni elmi təbabət ilə heç bir əlaqəsi olmayan insanların əlində idi.

Elə ona görə də tibb elmi inkişaf etdikcə bu cür "bilicilərə" qarşı Azərbaycanın qabaqcıl müfəkkirləri - M. F. Axundov, Həsən bəy Zərdabi, N. Nərimanov, C. Məmmədquluzadə və başqaları kəskin mübarizə aparırdılar. Çoxsaylı əsərlərində biz onların təbabət haqqında progressiv fikirlərinə, cəmiyyətdə həkimin rolunun və onun yerinin düzgün qiymətləndirilməsinə rast gəlirik.

Azərbaycanın müfəkkir xadimləri çıxışlarında, yazılarında ara "həkimlərin" in, "bilicilərin" in, mollaların müalicə işi ilə məşğul olmalarını açıqlayaraq, satirik gül-lüş atəşinə tutaraq, öz dövrlərində təbabətin elmi cəhətdən inkişafını, nailiyyətlərini ətraflı şərhləyirdilər.

M. F. Axundov etika, siyasət, estetik, təbiətşünaslıq və təbabətə həsr olunmuş ölməz əsərlər yaratmışdı. O dövrün insanlarını tələşə salan zamanının bir çox məsələlərinə, suallarına M. F. Axundov çox orijinal və progressiv cavablar vermişdi. O, xalqını yoxsulluqdan, ölümdən xilas etmək üçün çıxış yolları axtarırdı, öz xalqını sərbəst və xoşbəxt görmək istəyirdi.

Öz bədii əsərlərində zamanəsinin sosial problemlərini məharətlə açıqlayıb, təbabətdən başı çıxmayan ara həkimlərinin acı gülüşə tutaraq onları açıq-açıqlamağa işfə edirdi. Öz komediyalarından biri "Molla İbrahimxəlil kimyəgər" əsərində varlanmaq niyyəti ilə həkimliyə üz tutmuş "bilici"ni ciddi tənqid edərək, bu "həkim" in iç üzünü açmış, onun əsas "bilici"ni heyvan ifrazatından dərman düzəltmək, insanlardan qan almaq və s. bu kimi lazımsız, hətta xəstəyə ziyan olan işlərə məşğul olmağını sübut etmişdir.

M. F. Axundov "Hindistan şahzadəsi Kəmalüddövlənin fars şahzadəsi Cəlalüddövləyə üç məktubu və sonuncunun cavabı" adlı məşhur traktatının ikinci məktubunda müsəlman "alimlərinin" insan autopsiyasının əleyhinə çıxışlarına etiraz edərək yazır: "Təbabətdə anatomiyaya zəruridir, xəstənin düzgün müalicəsi ancaq ona əsaslanaraq aparılır və bəşəriyyət faydalı, səmərəli nəticəyə onun vasitəsilə nail olacaqdır. Məhz anatomiyanın hesabına hal-hazırda Avropada təbabət qədim təbabətə nisbətən çox dəyişilib, inkişaf etmişdir.

Müəyyən edilmişdir ki, daxili xəstəliklər, əsasən, sinirlərin hər hansı bir səbəbdən zədələnməsi nəticəsində baş verir. Bundan sonra tibb elmi sürətlə inkişaf etməyə başlamışdır.

M. F. Axundov tarixi hadisələri, insanların həyat və məişətini şərh edərək ilk növbədə insanların sağlamlığına mənfi təsir göstərən adət-ənənələrə, mənəvi dəyərlərə qarşı çıxış etmişdir.

İnsanların mədəniyyətinin, əxلاقının ən yaxşı cəhətlərini püxtələşməsinə ləyaqətli davamçı olan, çətin yollarda möhkəm, iri addımlarla irəliləyən Həsən bəy Zərdabi olmuşdur.

İlk azərbaycanlı təbiətşünas alim-Darvinist, Rusiyada ilk dəfə kənd təsərrüfatına həsr olunmuş "Əkinçi" qəzetinin redaktoru Həsən bəy Zərdabi Azərbaycan dilində "Gigiyena" kitabını yazmışdı. Müəllif dünyasını dəyişəndən sonra tələbələrini topladıqı vəsait hesabına bu kitab işıq üzünə çıxdı. Kitabın Azərbaycanda elmi-gigiyenik nəzərlərin yayılmasında böyük rol oynamışdır. Həsən bəy Zərdabi həkimlərə şəxsi gigiyenalarına və xəstələrinin gigiyenasına, onların məişətinə diqqət yetirməyi məsləhət görürdü. O, həkimə yarımcı, daxilən, qəlbən təmiz, ləyaqətli insan olmağı tövsiyə edirdi.

Həsən bəy Zərdabi öz qəzetində yazırdı: "Əkinçi" elə həkimdir ki, o, acı dərmanları - məsləhətləri ilə bizim geri qalmağımızı, avamlığımızı qara buludlar kimi başımızın üstündən qovmaq istəyir. O bizi yeni biliklər qazanmaq üçün ruhlandırır, təbliğat aparır. O bizi əsrlik-qəflət yuxusundan ayıltmaq, müalicə etmək istəyir. O, gələcək nəslimizə bizim ictimaiyyətimizin orqanizmində olan xəstəlikdən xilas etmək istəyir.

Həsən bəy Zərdabi qəzet səhifələrindən "bilicilər", "təbib-

lər" mollalarla amansız mübarizə aparır, onları "ev arası sağaldanlar", "əldəqayırma sağaldıcılar" adlandırır.

Həsən bəy Zərdabi şəhərin abadlaşdırılmasını, şəhərə içməli su çökməsini, kanalizasiya tikilməsini istəməyən, məbləğ ayırmayan "şəhər sahibkarları" ilə mübarizədə çox fəal və qəti mövqə tutmuşdu. "Kaspi" qəzetinin 1 mart 1900-cü ildə "Fəhlə uşaqları üçün məktəb" adlı dərc etdiyi məqaləsində o, şəhərlərdə sənayenin inkişafını və fəhlələrin vəziyyətini təsvir və şərh edərək yazırdı ki, son 30 ildə şəhərlərimizin əhəlisinin iki dəfə artmasına baxmayaraq, şəhərlərimiz anti-gigiyenik vəziyyətinə görə insanlar üçün qəbir kimidir.

Dövlət məmurlarının narazılıqlarına, hədə-qorxularına baxmayaraq, Bakı şəhər dumasının nümayəndəsi kimi şəhərdə sanitariya vəziyyətin yaxşılaşdırılması, Bakı su kəmərinin çökməsi, insan orqanizminin qayğısına qəlan etdirilməsi haqqında çox acı, kəskin, ürəkyanırdıcı çıxışlar edirdi.

Zaqafqaziyada administrativ idarənin yaranması ilə əlaqədar olaraq, şəhər xəstəxanaları və ambulatoriyalar fəaliyyət göstərməyə başladılar. İlk dəfə Azərbaycana rus həkimləri göldülər. Onlar tibbi-sanitar xidmətlərin təşkil edilməsində, progressiv fikirlərin həyata keçirilməsində çox mühüm işlər gördülər.

Şəhər, kənd xəstəxanasında və sanitariya müəssisələrində çalışan progressiv əhvali-ruhiyyəli bir sıra həkimlər (Ş.N.Bernşteyn, M.V.Vasilevski, Y.A.Gindes, V.N.Bequn, N.B.Rozanov, S.I.Slovovski, I.A.Şerifov və s.) tibbi yardımın ağır vəziyyətini, zəhmətkeş əhəlinin əzab-ziyyətinə görə, qorxmadan mövcud tibbi xidmətin dəyişdirilməsi, yaxşılaşdırılması, səhiyyə idarələrinin sayının çoxaldılması və s. haqqında çıxışlar edirdilər. Onlar fərdşerizmin geniş yayılmasının əleyhinə çıxaraq, pulsuz stasionar tibbi yardımın təşkil olunması tələbini irəli sürürdülər.

O dövrün müfəkkir həkimləri xalqın sağlamlığı keşiyində durmağa, onlara daha yaxın olmağa can atırdılar. Düzdür, onun üçün onların imkanları o qədər də geniş deyildi, lakin onların ilk cəhdləri belə idi. Bunu yerli hökumət vasitəsilə də həyata keçirmək olardı, çünki onların strukturunda əsasən kənd əhəlisinə həkim-sanitar işi, ilk tibbi yardım göstərmək üçün məşğul olan təşkilat var idi.

Yerli təbabət "Quberniya və qəza yerli idarələri haqqında polojeniya"nın verilməsi ilə meydana çıxdı. Bütün kapitalist ölkələrindən fərqli olaraq Rusiya öz yerli idarələri vasitəsilə əhəlinin sağlamlığı məsələsinə bir qədər diqqət yetirirdi.

Məşhur rus cərrahı N.İ.Piroqov yerli təbabətin çərçivə məhdudluğunu başa düşərək yenə də həkimlərin müəyyən dərəcədə əhəlinin sanitariya mədəniyyətinin qaldırılmasında müəyyən rol oynadığını görürdü.

Düzdür, yerli rəhbərlik dövləti sinfin mənafeğini qoruyurdu, lakin eyni zamanda müəyyən dərəcədə, həkimlər də daxil olmaqla, ziyalılarının ictimai fəaliyyətə cəlb olunmasına, xalqa xidmət etməsinə imkan yaradırdı.

(Ardı var)

